

UOT 94 (479.24)

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.1.81>

KÜBRA ƏLİYEVƏ

QARAQOYUNLU TAYFA BAŞÇILARININ SİYASİ HAKİMİYYƏTİ (1410-cu İLƏ QƏDƏR)

Məqalədə Azərbaycanın XIV əsrin 80-ci illəri və XV əsrin əvvəlləri tarixindən bəhs edilmiş, Qaraqoyunlu tayfa başçılarının siyasi fəaliyyəti ardıcıl olaraq ayrı-ayrılıqda öyrənilib araşdırılmışdır. Xüsusilə, Qara Yusifin fəaliyyəti araşdırılıb tədqiq edilmiş, Qaraqoyunluların Teymurilər və Məmlükilərlə münasibətlərinə yer verilmişdir. Bu zaman Azərbaycanda hakimiyyətdə olmuş Cəlairilərin də fəaliyyətinə toxunulmuşdur. Nəticə olaraq 1410-cu ildə Cəlairilər üzərində qələbədən sonra qurulan Qaraqoyunlular dövləti ilə 200 ildən sonra Azərbaycan dövlətçiliyinin bərpə edildiyi göstərilmişdir.

Açar sözlər: *Qaraqoyunlular, Qara Yusif, Azərbaycan, Naxçıvan, Təbriz, Əmir Teymur.*

Giriş. Hülakülər dövlətinin süqutundan sonra Azərbaycanda hakimiyyət uğrunda çəkişmələr başladı. Çobanilərlə Cəlairilər (1340-1410) arasında gedən hakimiyyət uğrunda mübarizədə Cəlairilər qalib gəldi və 1359-cu ildə Şirvan istisna olmaqla Azərbaycanı, 1367-ci ildə isə Şirvanşahlar dövlətini tabe etdilər. Nəticədə Cəlairilər paytaxtı Təbriz şəhərinə köçürməklə Azərbaycanda daha da möhkəmləndilər. Amma buna baxmayaraq Azərbaycanda feodallar arasında hakimiyyət uğrunda mübarizə dayanmadı. Bu mübarizədə ən güclü rəqiblərdən biri olan Qaraqoyunlular əsas güclərdən birinə çevrilməyə başladı. Qaraqoyunlular əvvəllər Sırdərya çayının şimalında Kazıkurt dağları (Qazaxıstan Respublikasında ərazi) ətrafında yaşamışlar. Onlar monqol hücumları ilə əlaqədar olaraq Şərqi Anadoluya köç etmiş və orada tayfa ittifaqı qurmuşdular [12, s. 348; 18, s. 511]. Anadoluda mərkəzi Van olan tayfa ittifaqı qurmalarına baxmayaraq Qaraqoyunlular Azərbaycanı diqqətdən kənar saxlamırdılar. Onlar əlverişli fürsətləri dəyərləndirmiş və Azərbaycanda baş verən hadisələrdə yaxından iştirak etmişdilər. Qaraqoyunlular, əsasən, Baharlı, Sədli, Qaramanlı, Alpout, Duharlı, Hacılı, Ağacəri, Cagirli tayfalarından ibarət olmuşdu [6, s. 13-15; 1, s. 85-86; 16, s. 86].

Bayram Xoca dövrü. Bayram Xocanın (?-1380) hakimiyyəti dönməndə artıq Qaraqoyunluların siyasi fəaliyyətində canlanma hiss olunurdu. Çünki onun zamanında Qaraqoyunluların Mosulu ələ keçirmək üçün apardıqları fəaliyyət gözə çarpırdı. Onun Mosul uğrunda apardığı siyasət Cəlairilərlə toqquşmaya gətirib çıxardı ki, baş verən döyüşdə Qaraqoyunlular məğlub oldular. Vergi vermək qarşılığı ilə razılıq əldə olundu. Bu razılışma Cəlairi Şeyx Üveysin (1359-1374) ölümünə qədər davam etdi. Şeyx Üveys öldükdən sonra hakimiyyətə kifayət qədər güclü olmayan oğlu Hüseyn (1374-1382) gəldi. Eyni zamanda Cəlairilər dövlətindəki hakimiyyət zəifliyini dəyərləndirən Müzəffərilərdən (1314-1393) Şah Şüca (1358-1384) Azərbaycan və İraqı tabe etmək üçün yürüşə başladı. Şah Şüca Cəlairiləri məğlub edərək bu əraziləri ələ keçirdi (1376), Naxçıvanın idarəsini sərkərdəsi Fərəc ağaya, Muğan və Arranı isə qardaşı oğlu Şah Mənsura verdi. Şah Şüca Azərbaycan şəhərlərinin idarəsini öz etibarlı adamlarına versə də, bu yerlərdə çox qala bilməyib ərazini tərk etdi [8, s. 37]. Əlverişli fürsəti yaxşı dəyərləndirən Bayram Xoca isə Mosulu ələ keçirməklə yanaşı Qərbi İran, Sürməli, Naxçıvan, Xoy və Ala Kilsəni də öz hakimiyyətinə tabe etdi. Bir il sonra Uçanda

keçirdikləri qurultayda Cəlairilər Qaraqoyunlularla mübarizə aparmaq qərarına gəldilər. Onlar başladıkları mübarizədə Qaraqoyunluları itaətə cəlb edə bildilər [17, s. 43-44; 1, s. 36]. Qısa müddətlik olsa da, Bayram Xoca Azərbaycanın müəyyən ərazilərini də öz hakimiyyəti altına ala bilmişdi.

Qara Məhəmmədin dövrü. Bayram Xocadan sonra hakimiyyətə onun oğlu və ya qardaşı oğlu olan Qara Məhəmməd gəldi (1380-1389). Qara Məhəmmədin dövründə Qaraqoyunlular siyasi arenada daha da fəallaşdılar. Bəzi mənbələrdə Qara Məhəmməd “Türklərin böyük hökmdarı” (“a great king of the Turks” (shahriyārī zi shāhān-i turk)) kimi adlandırılır [21, s. 165]. Belə ki, Qara Məhəmməd sələfindən fərqli olaraq Cəlairilərlə qohumluq əlaqəsi yaradaraq dinc münasibətlər saxladı. Qara Məhəmməd qonşuluğunda yerləşən Cəlairilərin təhlükəsini aradan qaldıraraq öz müttəfiqinə çevirə bildi. Bu müttəfiqliyi Qara Məhəmməd öz qızını Sultan Əhmədə əvə verməklə daha da möhkəmlətdi [19, s. 181]. Həmçinin, Cəlairilər dövlətinin də daxili vəziyyəti sabit deyildi. Çünki Şeyx Əli və Sultan Əhməd arasında hakimiyyət mübarizəsi gedirdi. Qara Məhəmməd bu mübarizədə öz müttəfiqi olan Sultan Əhmədi dəstəkləyirdi. Şeyx Əli Təbrizə yürüş edəndə Sultan Əhməd Naxçıvana – Qara Məhəmmədin yanına çəkildi və Naxçıvanda Qara Məhəmmədlə ittifaq bağladı. Bu razılaşmaya görə əldə olunan qənimət Qaraqoyunlulara çatacaqdı. Bu fikrə görə demək olar ki, XIII əsrin 80-ci illərində Naxçıvan Qaraqoyunlu hakimiyyətində idi. Qara Məhəmməd Naxçıvan yaxınlığında öz qüvvələri ilə Şeyx Əlini gözlədi. Baş verən döyüşdə Qara Məhəmməd qələbə çaldı, Şeyx Əli isə döyüş meydanında öldürüldü. Qara Məhəmmədin bu döyüşdə parlaq qələbə qazanması onun nüfuzunu artırdı. Bu vəziyyətdən narahat olan Sultan Əhməd Təbrizə döndü və hakimiyyətini bərpa etdi [17, s. 46-47; 8, s. 37-38; 11, s. 28]. Sultan Əhmədin surətlə Təbrizə dönməsi onun Qara Məhəmməddən ehtiyat etdiyini göstərdi. Bu onu göstərir ki, Qara Məhəmməd dövlət yaratmasa da, onun başçılıq etdiyi tayfa birliyi dövrünün ən böyük güclərindən biri idi.

Qeyd edək ki, XIII əsrin II yarısı, xüsusilə, 80-ci illəri Azərbaycanda siyasi vəziyyət çox mürəkkəb idi. Məlumdur ki, bu dövrdə ölkədə vahid dövlət mövcud deyildi. Eyni zamanda Kür çayından şimalda Şirvanşahlar, Şəkidə Oyrat sülaləsi, Cənub torpaqlarda Cəlairilərlə dövləti (sülaləsi) mövcud idi. Qaraqoyunlular belə əlverişli zaman kəsiyini dəyərləndirib Azərbaycana yürüşlər təşkil etmişdilər. Bu siyasi dağınıqlıq ölkəni xarici hücumlara qarşı müdafiəsiz hala salmışdı. Bu vəziyyətdən istifadə edən Əmir Teymur və Toxtamış xan Azərbaycana yürüşlər təşkil etdilər. Xarici hücumlar və daxili sabitliyin olmaması ölkənin siyasi, iqtisadi və mədəni həyatına ciddi ziyan vururdu. 1386-cı ildə Əmir Teymur Azərbaycana I yürüşü zamanı Şirvanşahlar dövləti də daxil olmaqla Azərbaycanı (Şəki və Əlincəqala istisna olmaqla) özündən asılı vəziyyətə saldıqdan sonra Şərqi Anadoluya yürüş etdi. Bu zaman bu bölgədə möhkəmlənən Qaraqoyunlu siyasi birliyinin başçısı Qara Məhəmməd onunla mübarizəyə başladı. Tərəflər 1387-ci ildə Çapaqçur (Türkiyə Respublikasında Bingöl bölgəsi) adlı yerdə qarşılaşdılar və baş verən döyüşdə Qaraqoyunlular qalib gəldilər. Qara Məhəmmədi məğlub edə bilməyəcəyini anlayan Əmir Teymur İrana yürüş etdi [10, s. 21; 16, s. 87-88]. Əmir Teymur kimi güclü rəqibi məğlub etməsinə baxmayaraq Qara Məhəmməd taxt-tac iddiaçısı Pir Həsən tərəfindən öldürüldü.

Qara Yusifin fəaliyyəti. Qaraqoyunlu bəyi Qara Məhəmmədin ölümündən sonra hakimiyyət uğrunda daxili mübarizə başladı. Mübarizədə fəal siyasət aparan Qara Məhəmmədin oğlanları – Misir Xoca və Qara Yusif idi. İlk əvvəl bəylər Misir Xocanın ətrafına toplandı, lakin onun kifayət qədər qətiyyətli biri olmadığını görənlər tədricən Qara Yusifin ətrafında

birdləşdilər. Qara Yusifin adına mənbələrdə ilk dəfə Çapaqçur döyüşü ilə bağlı rastlanır. XV əsrdə yaşamış Foma Metsopskinin əsərindən məlum olur ki, Əmir Teymurun hücumu ərəfəsində əhalinin təhlükəsizliyi üçün Qara Yusif onları dağlıq əraziyə köçürdü. Qara Yusif müsəlman əhali ilə yanaşı xristian əhalinin də köçürülməsini təşkil etmişdi [5, s. 13]. Xristian müəllif bu hadisədə Qara Yusifi zülmkar biri kimi təsvir etsə də, əsərdən məlum olur ki, Qara Yusif müsəlman əhalinin qayğısına qaldığı kimi xristian əhalinin də qayğısına qalmış və təhlükə-sizliyini təmin etmişdi. Pir Həsənlə mübarizəyə başlayan Qara Yusif onu uzunmüddətli müharibə nəticəsində məğlub etdi. Qara Yusif Pir Həsənə qarşı mübarizədə Qara Osmandan kömək istədi və aralarında ittifaq bağladılar. Qara Osman oğlu İbrahim Mirzənin başçılığı altında qoşun göndərdi. Müttəfiqlər Pir Həsəni məğlub edib əsir aldılar və onu Əmir Teymura göndər-dilər. Qaraqoyunlu tayfa ittifaqında hakimiyyət Qara Yusifin əlinə keçdi [13, s. 36; 17, s. 54]. Əksər hallarda bir-biri ilə mübarizə aparan Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu bəylərinin bəzi vaxtlar siyasi maraqları üst-üstə düşmüşdür.

Tayfa ittifaqı daxili mübarizədə qalib gəldikdən sonra Qara Yusif artıq Ağqoyunlularla olan münasibətlərində dəyişikliyə başladı. Aralarında müqavilə bağlanmasına baxmayaraq Qara Yusif Ağqoyunlulara qarşı siyasi mübarizəsini davam etdirdi. Belə ki, o, Qara Osmanın rəqibi Ərzincan hakimi Təhərtənlə ittifaq bağladı ki, bu hal Qara Osmanla münasibətləri daha da gərginləşdirdi. Tərəflər Endirisdə (Türkiyənin Kiğı bölgəsində ərazi) üz-üzə gəldi, baş verən döyüşdə Qara Yusif Qara Osmana məğlub oldu və əsir düşdü. Bu qalibiyyət Qara Osmanın nüfuzunu artırdı, Qara Məhəmmədin bacısı Tatar xatun ona hədiyyə göndərərək Qara Yusifi azad etdi. “Kitab-i Diyarbəkriyyə”nin məlumatına görə 12 qatar dəvə yükü hədiyyə göndərilmişdi [13, s. 37]. Bu zaman Qara Osmanın qüvvətlənməsi isə onun qardaşları Əhməd bəy və Pir Əli bəyin qısqançlığına səbəb oldu. Nəticədə onlar Qara Osmanı həbs etdilər. Bu vəziyyətdən məharətlə istifadə edən Qara Yusif Ağqoyunlular üzərinə yürüş etdi. Mardin yaxınlığında baş verən döyüşdə Qara Yusif Ağqoyunlulara qalib gəldi [13, s. 38].

XIV əsrin 80-90-cı illərində Azərbaycanda vəziyyət olduqca mürəkkəb idi. Belə ki, bu zaman Əmir Teymur və Toxtamış Azərbaycana yürüşlər etmişdi. Həm də, ölkədə iri feodallar arasında hakimiyyət uğrunda mübarizə gedirdi. XIV əsrdə Azərbaycanda siyasi pərakəndəliyi ən yaxşı şəkildə Təbriz şəhərinin nümunəsində göstərmək olar. Bu dövrdə Təbrizdə müxtəlif feodal hakimləri tərəfindən 17 dəfə hakimiyyət dəyişikliyi baş vermişdi. Belə ki, qısa zaman müddətində (1385-1392) burada Qaraqoyunlular, Cəlairilər, Teymurilər, Toxtamış xan, Əmir Altun, Mahmud Xalxali və Əmir Yadigarşah (Marağa hakimi) hakimlik etmişlər [7, s. 168-169]. Bu hal Azərbaycanda vahid dövlətin olmamasının, pərakəndəliyin nəticələrini bariz şəkildə göstərir.

Bu zaman Azərbaycanda olduğu kimi Qaraqoyunluların daxili vəziyyəti çox gərgin idi. Qara Yusif Pir Həsəni məğlub edib hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra onun oğlu Hüseyn bəylə mübarizəyə başladı. Nəhayət, Qara Yusif onu 1392-ci il döyüşlərində məğlub etdi. Hüseyn bəyin məğlub edilməsi ilə də bu tayfa ittifaqının daxili ixtilaflarına son qoyuldu [17, s. 56].

Əmir Teymur Anadoluya hücum edəndə ilk olaraq Avnik qalasına (Ərzurumun 60 km şərqində yerləşir) yürüş etdi. Avnik qalası Misir Xoca tərəfindən müdafiə edilirdi və qırx üç gün Əmir Teymura qarşı müdafiə olundu. Lakin müdafiənin mənasız olduğunu anlayan Misir Xoca qalanı Əmir Teymura təslim etdi və Əmir Teymur onu bağışlayıb Səmərqəndə göndərdi. Daha sonra Misir Xoca haqqında mənbələrdə heç bir məlumata rast gəlinmir. Əmir Teymur Avnik qalasının idarəsini Atlamışa verdi, özü də Səmərqəndə geri döndü. Onun geri dönməsi xəbərini eşidən Qara Yusif öz yurdu Ərcişə gəldi. Ardınca Avnik qalasına hücum edib onu

azad etdi və Atlamışı əsir aldı. Onu da qeyd edək ki, Əmir Teymur işğalçı yürüşlərə başlayanda dövrünün əsas müsəlman gücləri ittifaq bağladılar. Bu ittifaqa Misir Məmlükləri, Osmanlılar, Qızıl Orda və Qazı Bürnahəddin daxil idi. Daha sonra bu ittifaqa Qara Yusif də daxil oldu. Qeyd edək ki, Qara Yusif Əmir Atlamışı əsir götürdükdən sonra onu Sultan Bərkoka (1382-1399) göndərmişdi [15, s. 55-56]. Qara Yusif 1396-cı ildə Mosulu öz hakimiyyətinə tabe etmiş və oranın idarəçiliyini qardaşı Yar Əliyə vermişdi [17, s. 59].

Əmir Teymur Hindistan səfərindən sonra 7 illik səfərə çıxdı. Bu səfərin xəbəri Qara Yusifə Van gölü ətrafındakı olarkən çatdı. Qara Yusif Mosula çəkildi, eyni zamanda Sultan Əhməd də Mosula gəldi. Sultan Əhməd Qara Yusifə Bağdada çəkilmək təklifi verdi və o bu təklifi dəyərləndirdi. Amma Əmir Teymurun Bingöl yaylağına gəlməsi xəbəri onları fikirləndirirdən daşındırdı. Məmlüklərə sığınmaq qərarına gələn Sultan Əhməd və Qara Yusif Hələbdə yerləşmək istəyirdilər. Lakin Hələbin naibi Teymurtaş onlara icazə vermədi. Teymurtaş Həma naibi (Suriyada şəhər) Toxmaqla birləşərək Qara Yusif və Sultan Əhmədlə döyüşə girdi. Nəticədə Qara Yusif qalib gəldi, Teymurtaş döyüşdən qaçdı, Toxmaq isə yüz min dirhəm verərək canını qurtardı. Qara Yusif hadisələrin mənfi nəticə almaması üçün Məmlük sultanı Sultan Fərəcə (1399-1405) məktub yazdı. O, bu məktubda döyüşü özlərini qorumaq məqsədilə etdiklərini açıqlayırdı. Lakin Sultan Fərəc Qara Yusifin məktubunu cavabsız qoydu və bu hal onlar arasındakı münasibətləri düşmənçiliyə çevirdi. Baş verənlərə görə Qara Yusif və Sultan Əhmədin Məmlüklərə sığınması baş tutmadı. Onlar dövrünün digər güclü dövləti olan Osmanlı dövlətinə sığındılar və Osmanlı sultanı I Bəyazid (1354-1403) onları xoş qarşıladı. Bu zaman Əmir Teymur Qara Yusif və Sultan Əhmədin Sultan I Bəyazidə sığındığı xəbərini aldıqdan sonra ona öz tələbini göndərdi. Əmir Teymur Sultan I Bəyaziddən Qara Yusifin öldürülməsini, Sultan Əhmədi isə canlı olaraq tələb edirdi. Həmçinin, Əmir Teymur Qara Yusifi həcc qafiləsinə ziyan vuran şəxs kimi də tanıtdıraraq onun nüfuzunu aşağı salmağa çalışırdı. Əmir Teymurun tələblərinə baxmayaraq Sultan I Bəyazid Sultan Əhmədə Kütahyanı, Qara Yusifə isə Kayseri və Ağsaray bölgəsini verdi [15, s. 85-86; 20, s. 302]. Qara Yusif qısa müddət burada qaldı. Sultan I Bəyazid Ərzincan hakiminin üzərinə hücum edərkən Sultan Əhməd və Qara Yusif də onu müşayiət edirdi. Sonra sultan I Bəyazid Ərzurumun idarəçiliyini Qara Yusifə verdi, o qısa müddət burada hakimlik etdikdən sonra öz istəyi ilə vəzifəsindən imtina etdi [17, s. 63].

Əmir Teymur Anadoluya hücumdan əvvəl Sultan I Bəyazidə məktub yazdı. Bu məktubda yenə də Qara Yusif və Sultan Əhmədi tələb edirdi. Sultan I Bəyazid onları təslim etmək fikrində deyildi, lakin əyanları onları təslim etmək fikrini dəstəkləyirdi. Bu fikirlərdən xəbərdar olan Qara Yusif Osmanlı ərazisini tərk edib Dəməşq (Şam) və Bağdad arasındakı ərazidə yerləşdi. Onun ardınca Sultan Əhməd də Osmanlıni tərk etdi [20, s. 302]. Əmir Teymurun Anadoluya hücum etməsi regionun güclərinə də öz təsirini göstərmişdi. Belə ki, bir-biri ilə mübarizədə olan yerli feodal güclər Əmir Teymurla ittifaq və düşmənçilik halında idilər. Nəticə etibararı ilə Ankara döyüşündən sonra Əmir Teymurla ittifaqda olan güclər regionda möhkəmləndilər. Ağqoyunlular isə Diyarbəkir və ətraf bölgədə möhkəmləndilər, hətta Osmanlılar belə onlara toxunmadılar. Amma Qaraqoyunlular öz yurdlarını tərk edib Məmlüklərə mühacirət etdilər [22, s. 76].

Anadoluya hücumdan sonra Əmir Teymur Qara Yusifin Bağdadda yerləşdiyini eşidib nəvəsi Əbu Bəkr Mirzəni onun üzərinə göndərdi. Bu zaman Nəhavənd və Həmədan valiləri də Əbu Bəkrə qoşuldu. Bütün bunlara baxmayaraq Qara Yusif bu ordunu məğlub etdi, lakin

Əmir Teymurun göndərdiyi ikinci orduya məğlub oldu. Bu məğlubiyyətdən sonra Qara Yusif Dəməşqə doğru hərəkət etdi. Dəməşq naibi Şeyx əl-Mahmud Qara Yusifi və Dəməşqdə olan Sultan Əhməd də həbs etdi [17, s. 65-66]. Qara Yusif və Sultan Əhməd həbsdə olduqları müddətdə keçmiş ittifaqlarını bərpa etdilər. Öz ittifaqlarını daha da möhkəmləndirmək üçün Sultan Əhməd Qara Yusifin yeni dünyaya gəlmiş oğlunu (Piribudaq) özünə oğulluğa götürdü. Sultan Əhmədin yaratdığı bu qohumluğun daha sonra Qara Yusif üçün əhəmiyyəti oldu.

Dəməşq naibi Şeyx əl-Mahmud Məmlük hökmdarı Fərəci hakimiyyətdən devirmək üçün Qara Yusif və Sultan Əhmədin gücündən istifadə etmək qərarına gəldi və onları həbsdən azad etdi. Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, Qara Yusif həbsdə olarkən onun ailəsi və qoşunu da Dəməşq ətrafında yerləşmişdi. Sultan Əhmədin isə yalnız ailəsi Dəməşq ətrafında idi. Bu məsələyə əsasən deyə bilərik ki, Qara Yusif öz qoşunu tərəfindən sevilirdi və ona hörmət göstərirdi. Çünki hadisələrin necə sona çatdığını bilmədən onu gözləmələri Qara Yusifin qoşun arasında güclü nüfuzunun olduğunu göstərirdi. Dəməşq naibi Şeyx əl-Mahmud Sultan Fərəci devirmək üçün Qara Yusif və Sultan Əhmədin gücündən istifadə etmək məqsədilə onları azad etdi. Müttəfiqlərlə baş verən döyüşdə Sultan Fərəcə məğlub oldu [10, s. 60]. Qara Yusif Dəməşqi tərk edərək Mardinə tərəf yola düşdü. Bu müddət ərzində Məmlüklərlə döyüşlər baş verdi. Dövrün müəllifləri bu döyüşlərin 180-ə yaxın olduğunu bildirmiş və hamısında Qara Yusifin qalib gəldiyini göstərmişdi [2, s. 53; 14, s. 55; 18, s. 512]. Lakin müəlliflər bu sayı göstərəkən müəyyən qədər də olsa mübaliğəyə yol vermişlər. Qara Yusif Mardini tərk edib ata yurduna (Ərcişə) gedərkən yolda Ağqoyunlularla döyüşə girdi. Lakin bu döyüş tərəflərin heç birinin qalibiyyəti ilə başa çatmadı [17, s. 68-69].

Əmir Teymurun ölümündən sonra tutulan ərazilərdə vəziyyət dəyişdi. Qara Yusif böyük qüvvə ilə Naxçıvana gəldi. Bu zaman Qara Yusifin qüvvələnməsindən narahat olan qüvvələrdən biri də Van hakimi idi. O, Teymuri Əbu Bəkr müharibəyə təhrik edirdi. 1406-cı ildə Naxçıvanın qərbində baş verən qarşılaşmada Teymuri Əbu Bəkr məğlub oldu. O, Təbrizə çəkilsə də, Qara Yusifin onu təqib etməsi nəticəsində Təbrizdə qala bilməyib Sultaniyyəyə, oradan da Reyə getdi. Qara Yusif tədricən Sultaniyyə və Təbrizdə möhkəmləndi. Məğlubiyyəti ilə barışmaq istəməyən Əbu Bəkr isə yenidən beş minlik ordu ilə Səmərqənddən Azərbaycana yürüş etdi. Tərəflər 1408-ci ildə Təbriz yaxınlığındakı Sədrüddə üz-üzə gəldilər, bu döyüş Qaraqoyunluların mütləq qələbəsi ilə başa çatdı [10, s. 62-65]. Nəticə olaraq Teymurilər Azərbaycandan qovuldu, bu döyüş Azərbaycan tarixinin ən önəmli döyüşlərindən biri kimi xarakterizə edilir. Çünki uzun zamandan sonra ilk dəfə Azərbaycan ərazisindən xarici işğalçılar qovulmağa başlandı.

Sədrüdd qalibiyyətindən sonra Qara Yusif Əlincəqala üzərinə yürüş etdi. Qara Yusif Əlincəqalanın bütün ətraf bölgələrini öz hakimiyyəti altına aldı və bölgənin idarəsini oğlu İsgəndər Mirzəyə verdi. Bu zaman Əlincəqala Təbriz qazisi İmadəddinin hakimiyyətində idi, onu Sultan Əhməd hakim təyin etmişdi [4, s. 97]. Qazi İmadəddin Qaraqoyunluların hakimiyyətini qəbul etmədi. Qara Yusif Qazi İmadəddinə qarşı fərqli siyasət yeritdi, belə ki, o Əlincəqalanın idarəsinin Qazi İmadəddində qalması ilə razılaşdı. Orta əsr tarixçisi Həsən bəy Rumulun verdiyi məlumatlara görə o, ətrafına əsasən tacikləri toplamışdı. Bu hal isə yerli türkmanların narazılığı ilə nəticələndi, Əlincəqalada Qazi İmadəddinə qarşı üsyan qalxdı və onu devirdilər. Qazi İmadəddinin devrilməsi ilə Əlincəqala Qara Yusifin hakimiyyəti altına düşdü [2, s. 60-61; 3, s. 52-53].

1409-cu ildə Qara Yusif Muş bölgəsində yerləşmişdi. Bu vəziyyəti dəyərləndirən Mardin

valisi Məlik Saleh Qara Osmana qarşı mübarizədə ondan kömək istədi. Qara Yusif Qara Osmana qarşı edilən bu təklifi qəbul etdi. Tərəflər arasında baş verən bu döyüşdə qüvvələr nisbətini nəzərə alan Qara Osman döyüş meydanını tərk etdi. Nəticə olaraq Qara Yusif Mardini özündən asılı vəziyyətə saldı. Qara Yusif Məlik Salehlə olan ittifaqı daha da möhkəmlətmək üçün öz qızı ilə Məlik Salehin izdivacını təşkil etdi. Həmçinin Mosulu iqta olaraq Məlik Salehə verdi [2, s. 66].

Qara Yusifin gündən-günə qüvvətlənməsi, həmçinin Teymurilər məğlub edib Azərbaycandan qovması Sultan Əhməd narahət edirdi. Buna görə də, Sultan Əhməd Qara Yusifdən Həmədan yaylağını tələb etdi, Qara Yusif isə bu tələbi rədd etdi. Qara Yusif Azərbaycana vəkil olaraq oğlu Şah Məhəmməd təyin edib Ərzincana getməsindən istifadə edən Sultan Əhməd Həmədana hücum etdi. Şah Məhəmməd Sultan Əhmədlə Uçanda qarşı-qarşıya gəldi. Lakin onun qüvvələrinin qarşısında dayana bilməyən Şah Məhəmməd bölgəni tərk edib Xoya çəkildi. Sultan Əhməd Təbrizi ələ keçirdi. Qara Yusif bu xəbərləri eşidib geri döndü və tərəflər arasında 1410-cu ildə Təbriz yaxınlığında, Əsəd kəndində döyüş baş verdi. Sultan Əhməd məğlub oldu və döyüşdən qaçdı. O, bir bağda gizlənərkən Qara Yusifin adamları tərəfindən tutuldu. Qara Yusif ona oğlu Pırbudağın hökmdar olması haqqında sənəd imzaladı, həmçinin Bağdad daxil olmaqla İraqın idarəsini Şah Məhəmmədə verdi. Qara Yusif öz tələblərini yerinə yetirdirdikdən sonra onu orduya təslim etdi və öldürüldü. Daha sona onun nəşi Bağdada göndərildi [17, s. 83-85; 9, s. 10].

Cəlairilərin qovulmasından sonra artıq Qara Yusifin qarşısında heç bir maneə qalmamışdı. Beləliklə, 1410-cu ildə önəmli ticarət yolları üzərində yerləşən Təbriz şəhərinin paytaxt olması ilə Qaraqoyunlu dövləti təsis edildi. Qaraqoyunlu dövləti Cəlairilər dövlətinin varisi sayıldığından və Qara Yusif də hökmdar nəslindən gəlmədiyindən o taxta çıxma bilməzdi. Buna görə də Sultan Əhmədin oğulluğa götürdüyü oğlu Pırbudaq 1411-ci ildə padşah elan olundu. Bəzi türkiyəli müəlliflər (Sümer F., Aka İ., Toğan A.) Qaraqoyunlu dövlətini Sərdud döyüşündən sonra yarandığını qeyd etsələr də, bizim tarixi ədəbiyyatlarda Cəlairilərin qovulmasından sonrakı tarix qəbul edilir.

Nəticə. Nəticə olaraq isə Qara Yusif və onun sələfləri apardıqları uzunmüddətli mübarizədə qalib gəldilər. Azərbaycanda təxminən 200 ildən sonra milli dövlətçilik ənənələri bərpa edildi. Bu qələbəni onlar heç də asanlıqla əldə etmədi, onlar nikah diplomatiyası, dostluq münasibətləri, hərbi yolu və s. hərbi diplomatik taktikalardan istifadə edərək qələbə qazandılar. Qaraqoyunlular Azərbaycan tarixində xüsusi yerə malikdir, çünki onlar uzun müddətdən sonra Azərbaycanda Cəlairilərin və Teymurilərin ağılığına son qoydular.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi: 7 cildə. III c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007.
2. Həsən bəy Rumlu. Əhsənüt-Təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı) / Tərcümə və şərhlər Əfəndiyev O., Musalı N. Kastamonu: Uzanlar, 2017, 661 s.
3. Fərzəliyev Ş. Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə. Bakı: Elm, 1983, 108 s.
4. Məmmədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki. Bakı: Elm, 1977, 158 s.
5. Metsopskin F. Teymurləngin və onun xələflərinin tarixi / Ermənicədən ruscaya tərcümə edən Ter-Qriqoryan, rusçandan tərcümə edən Bakıxanov H. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1957, 102 s.

6. Nəcəfli T. Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətlərinin tarixi müasir türk tarixşünaslığında. Bakı: Çəşioğlu, 2000, 198 s.
7. Priyev V. Azərbaycan XIII-XIV əsrlərdə. Bakı: Nurlam, 2008, 458 s.
8. Priyev V. Naxçıvan tarixindən səhifələr. Bakı: Müəllim, 2004, 126 s.
9. Aka İ. İranda Türkmün hakimiyyəti. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001, 102 s.
10. Aka İ. Timur ve devleti. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, 239 s.
11. Behramnejad M. Karakoyunlular Akkoyunlular / Tərcümə Gündoğdu S., İçer A. İstanbul: Kronik, 2019, 144 s.
12. Devletşah S. Şair tezkireləri / Tərcümə Lugal N. İstanbul: Pinhan, 2011, 464 s. (pdf).
13. Ebu Bekr-i Tihrani. Kitab-i Diyarbekriyyə / Tərcümə Öztürk M. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, 418 s.
14. Gaffari A. Tarih-i Cihan-Ara, Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler / Tərcümə Gündüz B. İstanbul: Bilge kültür-sanat, 2023, 144 s.
15. Kanat C. Ortadoğuda hakimiyyət mücadelesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021, 234 s.
16. Kürçüoğlu E. Nahçıvan tarihi (V-XV yüzyıllar). Erzurum: Güneş vakfı yayınlar.
17. Sümer F. Karakoyunlular. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021, 169 s.
18. Togan A. Umumi türk tarihine giriş. İstanbul: İş Bankası kültür yayınlar, 2018, 552 s.
19. Uzunçarışlı İ. Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu devletleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, 297 s.
20. Uzunçarışlı. Osmanlı tarihi. I c., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2023, 639 s.
21. Peacock A.C.S. Remembering Turkish Origins in the Sixteenth- and Seventeenth-century Deccan: The Qaraqoyunlu Past in the Persian Chronicles of the Qutbshahi Dynasty // Turkish History and Culture in India Identity, Art and Transregional Connections. Leiden: Brill, 2020, s. 152-200.
22. Akbar Sabouri. نقش آق قویونلوها در نبرد یلدرم بایزید با تیمور در آنکارا // Oğuz-Türkmen araştırma dergisi 2020, 4 c., № 1, s. 61-80.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: kubra.laliyeva@gmail.com

Kubra Aliyeva

POLITICAL AUTHORITY OF THE CHIEFS OF THE QARAQOYUNLU TRIBE (UNTIL 1410)

The article deals with about the history of Azerbaijan in the 80s of the 14th century and the beginning of the 15th century, the political activities of Kara Koyunlu tribal leaders have been studied and investigated separately. In particular, the activity of Kara Yusuf was investigated and researched, and the relations of the Kara Koyunlu with the Teimuris and Mamluks were given place. We also discuss the activities of the Jalairis at this time, who were in power in Azerbaijan. As a result, it has been shown that after 200 years, Azerbaijan statehood was restored with the Kara Koyunlu state established after the victory over Jalairis in 1410.

Keywords: *Qaraqoyunlus, Qara Yusuf, Azerbaijan, Nakhchivan, Tabriz, Amir Timur.*

Кубра Алиева

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ ВОЖДЕЙ ПЛЕМЕНИ
ГАРАГОЮНЛУ (ДО 1410 ГОДА)**

В статье рассказывается об истории Азербайджана в 80-х годах XIV века и начале XV века. Отдельно изучена и исследована политическая деятельность вождей племени Гарагоюнлу. В частности, была исследована деятельность Кара Юсифа, а также приведены отношения Гарагоюнлу с теймури и мамлюками. Тогда же была затронута и деятельность Джалаири, находившихся у власти в Азербайджане. В результате было показано, что через 200 лет азербайджанская государственность была восстановлена с созданием государства Карагоюнлу после победы над Джалаири в 1410 году.

Ключевые слова: *Кара-коюнлу, Кара Юсиф, Азербайджан, Нахчыван, Тебриз, Амир Теймур.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Hacıfəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 21.02.2024

Son variant 28.03.2024